

Geliş Tarihi / Received Date
05.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.03.2023

Câhiliye'den İslâm'a Hakemlik Geleneği

Arbitration Tradition from Jahiliyya to Islam

Feridun TEKİN¹

Öz

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanların olduğu yerde anlaşmazlık, ihtilaf ve hukuksuzluk gibi durumlar yaşanabilir. İnsanlar arasında yaşanan adaletsizlikleri gidermek için merkezi otorite, kanun, hukuk gibi unsurlar önemlidir. Bu yapı ve kurumlar insanların birbirlerine haksızlık yapma, zulmetme ve saldırma gibi hususiyetlerini gidermeyi hedefler. İslâm öncesi dönemde merkezi bir otorite ve kanun birliği olmadığı için insanlar arasında meydana gelen hukuksuzlukları giderme adına hakemlik kurumu oluşturulmuştu. Bu yapı sayesinde birçok ihtilaf çözülerek açıklığa kavuşturulmuştu. Hakem olarak belirlenecek kimselerin adil, dürüst, güvenilir, itibar sahibi ve toplumda önder olan kimseler olmasına dikkat edilirdi. Bu görev için cinsiyet ayrımı yapılmaz kadınların da hakemliğine başvurulurdu. Ancak bu yapının resmi bir bağlayıcılığı yoktu. İslâm öncesi dönemde yer alan bu yapı Hz. Peygamber ile birlikte İslâmî geleneğin içerisine dahil edilmiştir. Resûlullah (s) hem İslâm öncesi dönem hem de nübüvveti döneminde hakemlik yapmıştır. Hakemlik sayesinde hukuka raci olan bazı ihtilaflar çözüme kavuşmuştur. Resûlullah (s) insanlara yabancı olmayan bu yapıyı aktif olarak kullanmış ve bazı meselelerde farklı sahâbilerin kabiliyetlerinden istifade ederek bu geleneğin devam etmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Câhiliye, Hz. Peygamber, Hakem, Hakemlik, Sahâbî.

Abstract

Human is a social entity. Where there are people, there may be conflicts and unlawfulness. Elements such as central authority. Law are important in order to eliminate the injustices experienced among people. These structures and institutions aim to eliminate the characteristics of people such as being unfair to each other, oppressing and attacking each other. In the pre-Islamic period, because there was no central authority and law unity, the institution of arbitration was established in order to eliminate the unlawfulness that occurred between people. Thanks to this structure, many conflicts were resolved and clarified. Care was taken to ensure that the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: fetetkinlio8@hotmail.com, ORCID ID: 0000 0002 5435 1792

people to be appointed as arbitrators were fair, honest, reliable, respected and leaders in the society. There was no gender discrimination for this task, and women's arbitrating was also applied. However, this structure was not formally binding. This building, which is located in the pre-Islamic period, It was included in the Islamic tradition with the Prophet. The Messenger of Allah (pbuh) acted as an arbitrator both in the pre-Islamic period and in the period of his prophethood. Thanks to arbitration, some legal disputes have been resolved. The Messenger of Allah (pbuh) actively used this structure, which is not alien to people, and ensured the continuation of this tradition by taking advantage of the abilities of different companions in some matters.

Key words: Jahiliyyah The Prophet, Arbitrator, Arbitration, Companions.

Giriş

İslâm öncesi dönemde Hicaz bölgesinde bağımsız bir devlet yoktu. Halk kabileler halinde yerleşik ve göçebe olarak yaşamaktaydı. İnsanlar kabileler halinde yaşadıkları için onları bağlayan bir hukuk, otorite ve siyasal güç bulunmuyordu. Aralarında zaman zaman değişik nedenlerden dolayı anlaşmazlık, uyuşmazlık, ihtilaf ve çatışmalar meydana gelmekteydi. Câhiliye döneminde bazı adli ve hukukî işlerin çözümü için bu gelenek önemli görevler icra etmekteydi. Yaşanan anlaşmazlıkların çözümü için hakemlik kurumu devreye girmektedir. İslâm öncesi dönemde her ne kadar resmi bir kurul olmazsa da hakem olarak belirlenen şahsın sahip olduğu niteliklere dikkat edilmekteydi. Sahip olduğu özellikleri ile toplumda genel manada itibar gören erkek veya kadınlar hakem olarak müracaat kaynağıydı.

İslâm öncesi dönemde yer alan hakemlik uygulaması risâlet dönemine tevarüs etmiştir. Hz. Peygamber hem risâlet öncesi hem de sonrasında hakemlik tecrübesi yaşamıştır. Ancak o her ne kadar hakemlik tecrübesi yaşasa da onun asli görevi hakemlik yapmak değildi. O, İslâm öncesi dönemden tevarüs eden bu adeti devam ettirmiş, karşılaşmış olduğu bazı meselelerde toplumda gelenek olarak yer alan bu uygulamadan istifade etmiştir. Hz. Peygamber hem Müslümanların hem gayri müslimlerin hakemlik yapması için müracaat kaynağı olmuştur. Resûlullah (s) sadece kendisi hakemlik yapmamış bu görev için bazı sahâbîleri de görevlendirmiştir. Görevlendirilen sahâbîler de Kur'ân ve sünneti referans olarak hakemlik yapmışlardır. Taraflar hakeme gitmeye karar verdiklerinde üzerinde ittifak edilen şahıslar bu vazifeyi ifa etmişlerdir. Özellikle Medine dönemi ile birlikte İslâm devleti kurumsal manada oluşturulmuş, hakemlik geleneği yerine hukuk kuralları uygulanmıştır. Ancak hukuk normları yerine az da olsa bazı meselelerin durumuna göre hakemlik geleneği sürdürülmüştür.

Çalışmamızda İslâm öncesi dönemde uygulanmakta olan ve yargılamada önemli bir unsuru oluşturan hakemlik sistemi ve hakemleri ele alacağız. Devlet otoritesi, kurumları ve siyasal bir yapının yer almadığı Câhiliye döneminde hukuk işleri için müracaat kaynağı olan hakemliği, hakemleri, hakemlerin vasıflarını, meşhur hakemleri ve hakemlik yaptıkları konuları örneklendirmeye çalışacağız. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Hz. Peygamber döneminde hakemliği, hakemleri ve hakemlik yapılan alanları inceleyeceğiz.

Câhiliye Döneminde Tahkîm

Bir konuda hüküm ve karar vermeyi bir kişiye bırakmak olan tahkîm, fıkıh terimi olarak aralarında hukukî ihtilâf bulunan tarafların, ihtilâfî çözmek için üçüncü kişi ya da kişileri hakem tayin etmesi ve

bu konuda yaptıkları sözleşmeye denir. Tahkîmin taraflarına muhakkim, uyuşmazlığı çözmesi gereken kişiye ise hakem adı verilir (Asım Efendi, 2014: V/874, 4928; Bilmen, ts: VIII/ 205; Yıldırım, “Tahkim”, 1997: XXXIX/411). İslâm öncesi dönemde bazen ferdi bazen de kabileler arasında vuku bulan anlaşmazlıklarda hakemlere müracaat edilirdi. Hakemler karşılıklı iki tarafın ittifakından sonra muhakemede bulunurlardı.

İslâm öncesi dönemde kurumsal bir devlet yapısı olmadığı için birçok alanda olduğu gibi yargılama sahasında da resmi bir yapı mevcut değildi. İnsanlar adaletin tecelli etmesi için hakemlere başvurarak karşılaşmış olduğu meselelere çözüm yolu aramaktaydılar. Hakemler o dönem içerisinde sahip oldukları bilgi, tecrübe ve müktesebat ile kendilerine gelen davalılara çözüm sunma adına kararlar vermekteydi. Hakemlerin verdiği karar fiili bir yaptırım gücünden ziyade tavsiye niteliğinde olup uygulama zorunluluğu olmayan kararlardı (Turhan, 2020: 183). Câhiliye’deki hukuki sorunların giderilmesi adına çabalayanlar sahip olduğu özellikleri itibarıyla hâkim olmayıp hakem olarak adlandırılmıştır (Dindi, 2017: 619).

Merkezi otoritenin olmaması nedeniyle değişik hukuksuzluklar meydana gelmekteydi. Yaşanan hukuksuzluklardan dolayı adaletsizlik, zulüm, kul hakkı ihlalleri başta olmak üzere birçok menfi durum yaşanmaktaydı. İslâm öncesi dönemde süregelen hukuksuzluğu giderme adına geleneksel olarak varlığını devam ettiren hakemlik, Mekke’de kısmen de olsa adaletin temini için önemli görevler yerine getirmekteydi (Atar, 2020: 64). Câhiliye döneminde Araplar kabileler halinde yaşadıkları için aralarında yaşanan anlaşmazlık ve uyumsuzlukları çözen hakemler yer almaktaydı. Hakemlik görevinde bulunacak olan ahlâklı ve karakterleri ile üne kavuşmuş kişilerden olmasına dikkat edilirdi (Hamidullah, 2013: II/864).

İslâm öncesi dönemde taraflar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü adına her iki tarafın üzerinde ittifak ettiği belirli bir şahıs veya şahıslar hakem tayin edilmekte; onların vereceği karara göre meseleye çözüm aranmaktaydı. Bu dönemde görev yapan hakemler rastgele kişiler değil dürüst, itibar sahibi, ileri görüşlü, adaletiyle tanınmış, tecrübeli, toplumda saygınlığı olan kimselerdi (Ahmet Akgündüz, 1997: “Hakem”, XV/171) Ayrıca kabile lideri olan, kendilerine şeyh, reis veya seyyid denen kimseler hakemlik görevi için tercih edilirdi (Avcı, 2001: “Kabile”, XXIV/31). Bunların yanında toplumda yer alan arrâf, kâhin veya din adamları hakem olarak müracaat kaynağıydı (Ali, 1993: V/636).

Hakemler normal bir devlet idare ve otoritesi altında olan yargı mensuplarının işlerini yerine getirmek suretiyle haksızlıkları gidermeye çalışmaktaydılar. Câhiliye döneminde her ne kadar gelenek olarak hakemlik yer alsa da bazen onların verdiği kararlar uygulanmaz, aleyhte karar verilen kesim kararı kabul etmeyebilirdi (Ateş, 1996: 439). Hakemlerin kararları bağlayıcı değil tavsiye niteliğindedeydi. Câhiliye döneminde hakemler bazen komşu kabileden bazen de verdiği kararlarla şöhrete kavuşmuş kimselerden olabilirdi. (Ali, 1993: V/635). İslâm öncesi dönemde herkesi kapsayan hukuk ve yargı sisteminin olmaması hakemlik sistemini doğurmuş, bu yapı sayesinde adalet tecelli ettirilmeye çalışılmıştır. Hakemler kendilerine getirilen davaları pratik ve seri bir şekilde çözmeye çalışmış; vermiş oldukları kararlar ile adaletin tecelli etmesine katkı sunmuşlardır. Onların kararları her zaman onaylanmamış, taraflar verilen hükme razı olmamışlardır. Hakemler hükümlerini icra ederken dikkatli

ve titiz olmaya özen göstermişler; hükümleri bağlayıcı olmazsa da yaşanan sorunları çözümünde önemli rol oynamıştır.

Hakemlerin Vasıfları

Câhiliye döneminde hakemlik için özel bir sınıf veya topluluk yoktu. Bu görev için tarafların hakkında ittifak ettiği herhangi bir kimse hakem olarak belirlenirdi. He ne kadar hakemlik yapmak için özel bir yapı yer almazsa da her önüne gelen hakemlik yapamazdı (Arslan, 2016). Bu görev için bazı şartlara dikkat edilmiştir. Bu devirde hukuki davalar söz konusu olduğunda basit ve şifahi bir şekilde çözüme kavuşturulmaktaydı. Davaların hızlı bir şekilde karara bağlanmasındaki en önemli unsurlardan biri tarafların ortak bir hakem üzerinde müttefik kalmalarıydı (Atar, 2020: 66). Kararları bağlayıcı olmazsa da hakemler, kendilerinden medet umanlara isabetli ve doğru kararlar verebilmek için önemli çaba içerisinde olmuşlardır. Hakemlik görevi verilen veya bu göreve layık görülen kişiler yaşadıkları kabilelerinin örf ve adetlerini bilen, şeref sahibi, doğru, güvenilir, lider, cömert, adil, insaf sahibi, zulmetmeyen ve ahlâkî zaafiyeti olmayan, itibarlı, sözü dinlenen, kabilesi tarafından sevilen, dürüst, merhametli, tecrübeli ve belirli bir saygınlığı olan kimseler olmuşlardır (İbn Hişâm, ts: I/162; İbn Sa'd, 1990: II/57-58; Ya'kubî, 2010: I/311; Dayf, ts: 79-80; Ali, 1993: V/635; Hamidullah, 2013: II/864).

Toplumda güzel hasletlerle tanınan bu kimseler insanların güvenini kazanmış, hukuksuzlukların çözümünde başvuru merci olmuşlardır. Malum olduğu üzere adaletin tecelli etmesi için bu mekanizmayı doğru işletmek gerekir. Daha önce de ifade edildiği üzere hakemlerin verdiği kararlar tavsiyeden ibaret olup, herhangi bir yaptırım gücüne sahip değildi. Bu dönemde insanlar üzerinde en fazla etkiye sahip olan kâhin, arrâf ve din adamları hakemlik için başvurulan kesimin başında gelmekteydi (Ali, 1993: V/636).

Anlaşmazlıkların giderilmesinde topluma yön veren örnek karaktere sahip kimseler tarihin her döneminde olduğu gibi Câhiliye döneminde de müracaat edilen kesim olmuştur. Bu nedenle arrâf ve kâhin gibi kitleleri etkileyen meslek grupları o dönemde hakemlik görevi için öne çıkan meslek grubu olmuştur.

Muhakeme Usûlleri ve Muhakeme Yapılan Yerler

İslâm öncesi dönemde muayyen bir muhakeme usûlü mevcut değildi. Davalılar üzerinde mutabık kaldıkları hakemi seçerlerdi. Seçilen hakem davalılardan vereceği karara uyacaklarına dair bir güvence alırdı. Hakem davalıların muvafakatını aldıktan sonra muhakeme zamanı için yer ve zaman tayininde bulunurdu. Hakemlerin kanunları tatbik ettiği veya uymak zorunda olduğu belirli bir hukuk kitabı yoktu. Hakem delilleri inceleyip şahitleri dinlerdi. Hakemin takip ettiği usûl bir kanun veya yasaya göre değil tarafların vermiş oldukları güvence doğrultusunda gerçekleşirdi. Hakemler rey, örf, tecrübe, adet, şahsî kanaat ve geleneklere göre karar verirlerdi. Hakemin karar verme aşamasında kendi duygusu, kabile adeti ve siyasi işler hakkındaki bilgisi de önemli rol oynamaktaydı. Hakemler arasında anlaşmazlık çıkarsa başka kabileden hakeme müracaat edilirdi.

İslâm öncesi dönemde hukuk işlerinin yürütüldüğü bir adliye veya muhakeme salonu yoktu. Muhakemeye konu olan meseleler kısa bir süre içerisinde çözüme kavuşturulurdu. Mahkeme basit ve şifahi bir şekilde görülürdü (Bakkal, ts: 285). Meselenin durumuna göre evler, toplantı salonları (Ali, 1993: V/506), bir mabed veya mukaddes bir mekânın yanında yer alan ağacın altı (Hamidullah, 2013: II/866), panayır kurulan yerler (İbn Habib, ts: 263-267; Alusî, ts: I/240) ve hakemlerin evleri (İbn Manzûr, 1997: XII/142) mahkeme olarak kullanılmaktaydı.

Hakemler otoritelerini göstermek için asa taşırlardı (Ali, 1993: V/499). Bu husus muhtemelen hakemin kararlarını belirlerken sükûnet olması veya vermiş olduğu kararları hazırın tarafından anlaşılması amacına matuftu. Ayrıca verilen kararın davalılar tarafından iyice anlaşılmasının yanında olaya şahitlik edenlerin de hakem kararını iyice kavramaları için bu şekilde bir yöntem düşünülmüş olabilir. Hakemler kararlarını açıklarken bazen kafiyeli şiirlerle beyan ederlerdi. Şayet taraflar hakem kararını ikrar ederlerse ihtilaf çözülmüş mesele hallolmuş demektir (Hamidullah, 2013: II/866). Muhakemeye konu olan davalar değişik konuları ihtiva ederdi. Öldürme, gasp, soygun, ırza tecavüz, hırsızlık, nesep ve atalara sövme, münafaret, komşuluk hukukunu ihlal etme, miras, su, kan davaları, aile ve kabileler arasında çıkan anlaşmazlıklar, kısas, diyet vb. hususlar bunlardandı (Alusî, ts: I/278-285; Ali, 1993: V/498; Sarıçam, 2015: 27-28; Dindi, 2017: 622-623, 627).

Hakemler kendilerine tevdi edilen meseleleri farklı yerlerde çözüme kavuştururlardı. Muhakeme yapılan konuların durumuna göre bazen aile içerisinde bazen kabile üyeleri arasında bazen de olayın geçtiği yer mekân tercih edilirdi (Dindi, 2017: 621). Taraflar hakemlik yapacak olan kişi hususunda ittifak ederlerse muhakeme yapılacağı yer ve zamanı belirlenirdi (Ali, 1993: V/497). Muhakeme yapılan yerler genellikle hakemin ikamet ettiği ev veya kabile, köy ve şehirlerde yer alan toplanma (nevadi) yerleriydi (Ali, 1993: V/506). Hakemler kendilerine intikal eden konularda kararlarını vermeden önce yünden elbiseler giyer, sarık sararlardı (Hamidullah, 2013: II/866). Hakemlerin hakemlik yaptıkları sırada özel elbiseler kullanması işlerine vermiş oldukları ehemmiyeti işaret etmektedir.

İslâm öncesi dönemde Ukâz panayırını farklı dava ve ihtilafların çözüme kavuşturulduğu bir yerdi. Burası yalnızca ticarî faaliyetlerin yapıldığı bir bölge değil aynı zamanda kültürel etkinliklerin yapıldığı, hukuki ihtilafların değişik hakemler tarafından çözüme kavuşturulduğu bir mekândı. Özellikle Temîm kabilesi burada hakemlik ile ön plana çıkan kabileydi (Hitti, 1989: I/141; Hamidullah, 2013: II/ 866; Azizova, 2012: "Ukâz", VIII/61).

Meşhur Hakemler

Câhiliye döneminde muayyen hukuk normları yoktu. Bu husus hakem tercih ya da tayininde şöhret bulmuş kimseleri başvuru kaynağı yapmaktaydı. Hakem olarak seçilenlerde başlıca adil, güvenilir, dürüst ve tecrübeli olma gibi vasıflar aramanın yanında cinsiyet ayırımına dikkat edilmezdi. İslâm öncesi dönemde hakemler arasında cinsiyet ayırımı yoktu. Bazı davalar kadın hakemler tarafından çözülmekteydi. İbnetü'l-Hassî, Cüm'atü bt. Habisi'l-İyadî, Sahar bt. Lokman, Hüseyile bt. Amr, Hezam bt. er-Reyyan, Ümmü Cundub İslâm öncesi dönemde meşhur olan kadın hakemlerdendir (Alusî, ts: I/338-344; Ali, 1993: V/498; Ayyıldız, 2020: 124). Kadınlar dışında Câhiliye'de nam salan bazı ünlü hakemler ise şunlardır. Câhiliye devri şair ve hatiplerinden Eksem b. Sayfi, Temîm kabilesi reislerinden

Hâcib b. Zürrâre ve Akra b. Hâbis, Kuryeş'ten Abdülmüttalib b. Hâşim, Ebû Talib, Abdullah b. Cud'an, Ümeyyeoğullarından Harb b. Ümeyye, Ebû Süfyân, Mahzunoğullarından Velid b. Muğire, Züheroğullarından el-Âla b. Cârîye, Kinâneoğullarından Safvân b. Ümeyye, İyadoğullarından Kus b. Sâide (İbn Habib, ts: 133-137) dönemim namlı hakemleri arasında gösterilmiştir.²

Câhiliye devrinde el-Efâ b. el-Efâ' Cürhümî'nin en eski hakem olduğu ve Nizaroğulları arasında yaşanan miras davası ile ilgili hakemlik yaptığı ifade edilmiştir (Ya'kubî, 2010: I/311; Ali, 1993: V/504). İslâm öncesi dönemde farklı alanlarda hakemlerin görev aldığı ifade edilmişti. Hakemlere dikkat edildiğinde Kabile reisi olmanın yanında toplumda iyi hasletlerle anılanlar hakemlik için tercih edilmiştir. Bu dönemde vermiş olduğu hükümler ile meşhur olup haklarında darbı mesel söylenen hakemler dahi olmuştur. Haklarında darbı mesel olması hükümlerinin adil ve hakkaniyet ölçüsünde olması, muhtemelen en büyük gerekçelerden biridir. Bu şekilde meşhur olan hakemlerden bazıları ise şunlardır. Amr b. ed-Derba', Süveyd b. Mesud b. Cafer, Amr b. Humame ed-Devsî, Rebia b. Hizar el-Esedî ve Amr b. Darb el-Advânî (Belâzüri, 1997: XII/266-268; İbn Düreyd, 1958: 268, 369; İbn Manzûr, 1997: IV/177; Alusî, ts: I/316-317,329-334; Ali, 1993: V/499). Adaleti temin ve tesis etmek zor bir iştir. Vermiş oldukları kararlar insanlar arasında oluşturmuş oldukları izlenimle mezkûr zatlar İslâm öncesi dönemde şöhrete kavuşmuşlardır.

Hakemlerin Muhakeme Örnekleri

Câhiliye döneminde merkezi otorite olmadığı için halk mensubu olduğu kabilenin kanun ve kurallarına göre yaşamaktaydı. Her kabile kendi örf, gelenek ve teamüllerine göre hareket etmekteydi. Hukukî davalar söz konusu olduğunda kabile içerisindeki hakemlere veya hakemliği ile meşhur olanlara müracaat edilip çözüm yolu aranmaktaydı.

Hız. Peygamber'in baba tarafından dördüncü göbekten dedesi olan Kusay b. Kilâb kayınpederinin ölümü üzerine Huzaâ kabilesinin karşı çıkmasına rağmen Kinâne ve Kudaâ kabilesinin desteği ile Mekke idaresi ile Kâbe hizmetlerini ele geçirdi. Kusay'ın bu girişimi Huzaâ kabilesini rahatsız etti. Huzaâ kabilesi Kusay ile savaştı. Neticede her iki taraftan çok sayıda kişi öldü. Yaşananların ardından taraflar hakeme başvurma kararı aldı. Hakem olarak Ya'mer b. Avf belirlendi. Ya'mer b. Avf, Kusay'ın Mekke'yi idare etme ve Kâbe'ye bakım hususunda daha layık olduğuna, Huzaâ'dan öldürülenler için kan diyeti ödememesine ancak Huzaâ'nın Kureyş, Kinâne ve Kudaâ'dan öldürdükleri için diyet ödemesine hükmetti. Kusay böylece Mekke'de hakimiyet kurdu. Kureyş kabilesinin kollarını birleştirdi (İbn Hişâm, ts: I/123-124; İbn Sa'd,1990: I/55-58; Belâzüri, 1997: I/56-57; İbn Habib, ts:133-134; Ateş, 1994: "Kusay b. Kilâb", XXVI /460; Sarıçam, 2015: 39-40). Hakemin vermiş olduğu karar dağınık halde olan Kureyş'i birleştirmiş, Mekke'de hükümranlık süren Huzaâ kabilesinin egemenliğine son vermiştir (Çağatay, 1957: 85; Sarıçam, 2015: 41).

Hâşim b. Abdimenaf, Mekke'de rifâde ve sikâye görevini üstlenmişti. O, bu görevler dışında Kureyş ve hacıların su ihtiyacı için Mekke'de iki büyük kuyu kazdırmıştı. Dedesi Kusay'ın yaptığı gibi birtakım

² Ayrıntılı hakem isimleri için bkz. Ya'kubî, 2010: I/311-312; Alusî, ts: I/ 308-338; Ali, 1993: V/502-505).

fedakarlıklarda bulunarak hac zamanı hacıların su ihtiyacını karşılamak için çalışırdı. Hâşim'in yapmış olduğu işler hem Mekke'de hem de civar yerlerde itibar kazanmasına neden olmuştu. Hâşim'in yeğeni Ümeyye amcası gibi davranmak istemiş ancak malını harcamaktan çekinmişti. Ümeyye'nin tavrı Kureyş'ten bazıları tarafından eleştirildi. İnsanların tavrından rahatsız olan Ümeyye amcasını kışkırdı. Ümeyye kardeşlerini toplayıp durumu onlara anlatınca kardeşleri Ümeyye'yi kınadılar. Ancak Ümeyye'nin hasedi onu amcasıyla karşı karşıya getirdi. Amcasını münâfereye davet etti. Hâşim yeğenin tavrını hoş karşılamasa da Kureyş içinde bir hakem gözetiminde yeğenin meydan okumasını kabul etti. Ancak münâfere öncesi şöyle bir şart ileri sürdü. Yenilen veya kaybeden değeri yüksek elli deveyi Kâbe'nin yanında kesip halka dağıtacak, kaybeden Mekke'yi terk edip on yıl boyunca geri gelmeyecek. Hakem olarak Huzaâ kabilesinden kâhin olan bir zatı belirlediler. Kâhin her iki tarafı dinledikten sonra münâfere hususunda Hâşim'in Ümeyye'ye üstün olduğuna hükmetti. Ümeyye hakem kararının ardından Şam'a gitti, orada on yıl kaldıktan sonra geri döndü (İbn Sa'd, 1990: I/62-63; Belâzürî, 1997: I/68-69; Taberî, 1968: II/253; Günaltay, 2015: 246). Yaşanan olay Hâşim ve Ümeyyeoğulları arasında meydana gelen ilk çekişmedir (Sarıçam, 2015: 89-91).

İslâm öncesi dönemde devlet başkanları da hakemlik yaparlardı. Devlet başkanlarının sahip olduğu nüfuz ve güç insanların onları tercih etmelerinde önemli rol oynamıştır. Tihâme pazarında Abdülmüttalib'in emânı altında olan Uzeyne adında bir yahudi tacir vardı. Bu tacir bir gün pazarda Harb b. Ümeyye'ye sert ve kaba davranmıştı. Bu duruma öfkelenen Harb b. Ümeyye etrafına gençler toplayarak yahudiyi öldürttü. Olayı öğrenen Abdülmüttalib, Harb b. Ümeyye'nin yanına giderek öldürülen yahudinin kan bedelini istedi. Ancak Harb b. Ümeyye yaptıklarını inkar edip olayın faillerini teslim etmedi. Abdülmüttalib katiller hususunda Harb b. Ümeyye'yi sıkıştırdı, olay karşılıklı münâfereye ardından Necâşî'nin hakemliğine kadar gitti. Necâşî her iki taraf ile olan ticarî münasebetinden veya akrabalar arasına girmekten çekinmesinden dolayı ki hakemliği kabul etmedi. Necâşî'nin hakemliği kabul etmemesi üzerine Nüfeyl b. Abdiluzzâ hakem oldu. Nüfeyl b. Abdiluzzâ her iki tarafın meziyetlerini saydıktan sonra Abdülmüttalib lehine karar verdi (İbn Sa'd, 1990: I/80-81; İbn Habib, ts: 174; Belâzürî, 1997: I/81-82). Harb b. Ümeyye aleyhine verilen hakem kararının beğenmemiş, hakkındaki olumsuz kararda Nüfeyl b. Abdiluzzâ'nın hakem seçilmesinin etili olduğunu dile getirmişti (Hamidullah, 2013: I/34, 292; Sarıçam, 2015: 97).

Mekke'nin sakini olan Cürhümlüler, Huzaâ ve onları destekleyen Kinâneoğullarıyla savaştılar. Savaşı kaybeden Cürhümlüler, Hacerülesved'i yerinden alıp belirsiz bir yere gömdüler, Zemzem kuyusunu da kapatıp Yemen'e doğru gittiler. Bu olaydan yıllar sonra Abdülmüttalib rüyasında Zemzem kuyusunun yerini gördü. O sıralarda Mekkeliler tarafından kurban yeri olarak kullanılan İsâf ve Nâile putunun arasındaki yeri oğlu Haris'le birlikte kazmaya başladı. Ancak Kureyşliler putlara zarar gelir düşüncesiyle Abdülmüttalib'e tepki göstermişlerdi. Abdülmüttalib baskılara rağmen kararlı tutumunu devam ettirdi. O kazı sonucunda kapatılan Zemzem suyunu ortaya çıkardı. Çıkan suyun ardından Kureyşliler ortak olmak istediler ancak Abdülmüttalib bunu kabul etmedi. Kureyşliler'in ona göstermiş oldukları tavır karşısında çaresiz ve savunmasız kalan Abdülmüttalib on erkek çocuğu olduğu takdirde birini kurban edeceğine dair adakta bulunmuştu. Aradan yıllar geçtikten sonra Abdülmüttalib'in on erkek çocuğu oldu. Adağını gerçekleştirmek için Hübel putunun yanına gelip kura çekti. Kura küçük oğlu Abdullah'a

çıkınca İsfâf ve Nâile putunun yanına götürüp kurban etmeye karar verdi. Bu durumu gören diğer evlatları ve Kureyşliler onu kararından vazgeçirmeye çalıştılar. Meselenin çözümü için bir kadın kâhinin hakemliğine başvurdular. Kâhine çözüm olarak Abdullah ile develer arasında kura çekmesini kura Abdullah'a çıktığında karşılığında kaç deve çıkarsa o kadarının kurban edildiği takdirde sorunun çözüleceği yönünde karar verdi. Abdullah yüz deve karşılığında kurban olmaktan kurtuldu ve bir insanın kurban edilme meselesi çözüme kavuşmuş oldu (İbn İshâk, 2004: I/85-93; İbn Hişâm, ts: I/151-164; İbn Sa'd, 1990: I/71-75; Hamidullah, 2013: II/865; Küçükaşçı, 2001: "Zemzem", VII/243).

İslâm öncesi dönemde gerçekleşen bir diğer hakem vakası ise bizzat Hz. Peygamber'in içinde olduğu olaydır. Kendisine nübüvvet gelmeden önce gerçekleşen bu olay tarih kitaplarında özetle şu şekilde yer almaktadır. Hz. Peygamber risâlet görevine başlamadan yaklaşık beş yıl önce yangın, sel ve diğer nedenlerden dolayı zarar gören Kâbe Kureyşliler tarafında onarıldı. Kâbe'yi onaran Kureyşliler Hz. İbrahim zamanından itibaren tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla belirlenen taşın yeniden yerine konulması hususunda ihtilaf yaşadılar. Araplar taşta bir kutsiyet atfetmiş, onu Kâbe'nin sembollerinden biri olarak kabul etmiş ve Hz. İbrahim'den itibaren devam eden hac ve tavafın önemli bir nişanesi olarak gördükleri için Hacerülesved'e karşı derin bir bağlılık hissetmekteydiler. Dolayısıyla bu kadar ehemmiyet ve kıymet verdikleri taşı yerine yerleştirmek de onlar için büyük bir önem arz etmekteydi. Kureyş taşın yerine konulması hususunda bir mutabakata varamamış, her bir kabile bu şerefli göreve nail olabilmek için birbirleriyle yarışa girmişlerdi. İşi o derece ileri götürdüler ki Benî Abdiddar ile müttetikleri Benî Adî b. Ka'b, Kâbe'nin önünde, içi kanla dolu bir çanağa ellerini batırarak ölünceye kadar çarpışmak üzere anlaşıp yemin ettiler (Taberî, 1968: II/289-290).

Kureyş'in arasındaki bu husus dört-beş gün devam etti. Aralarındaki görüşmelerden bir netice elde edemediler. Yapmış oldukları istişarelerden bir sonuç çıkmayınca Mescid-i Haram'da toplandılar ve birbirlerine karşı insafı olmayı tavsiye ettiler. Ebû Huzeyfe b. Muğîre (İbnü'l-Cevzî, 1992: II/ 319-320) veya Ebû Ümeyye b. Muğîre, Benî Şeybe kapısını işaret ederek (İbn Hişâm, ts: I/209; Belâzürî, 1997: I/109) "*Ey Kureyş cemaati! Aranızda anlaşamadığınız bu işte, mescidin şu kapısından ilk girecek olanı, aranızda hakem yapınız!*" (Taberî, 1968: II/290), diye fikir beyan etti. Onun görüşü kabul edildi. Kureyş topluluğu işaret edilen kapıdan gelecek olanı beklemeye başladılar. Kapıdan ilk olarak Hz. Peygamber giriş yaptı. Resûlullah'ı (s) görünce herkes çok sevindi. Ardından herkes, "*İşte bu gelen emin zât Muhammed'dir, hakemliği bizim için uygundur*" (Taberî, 1968: I/290), şeklinde sevinç ve memnuniyetlerini dile getirdiler. Hz. Peygamber yanlarına varınca olan biteni anlatıp, aralarında yaşanan meselenin çözümü için hakemlik talebinde bulundular. Ayrıca vereceği karara da rıza göstereceklerini belirttiler (İbn Sa'd, 1990: I/116). Hz. Peygamber tarafların taleplerini dinledikten sonra onlardan bir örtü getirmelerini istedi. Hacerülesved'i olduğu yerden alıp örtünün içine koydu. Kâbe'nin dört duvarının onarımını yapan dört kabileden birer temsilcinin yanına gelip örtüden tutmasını söyledi. Kabileleri adına Utbe b. Rebia, Ebû Zem'a b. el-Esved, Ebû Huzeyfe Velid b. Muğîre, Kays b. Adî veya Ebû Amr Âs (el-Asi) b. Vâil Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Hep beraber örtüyü kaldırıp Hacerülesved'in konulacağı yere kadar getirdiler. Taş konulacağı hizaya gelince Hz. Peygamber elleri ile taşı alıp yerine koydu (İbn Sa'd, 1990: I/116; Ya'kubî, 2010: I/339-340; Ögüt: 1996, "Hacerülesved", XIV/433).

Örnekte de görüldüğü üzere hakem olarak belirlenen Resûlullah (s) rastgele seçilmiştir. Onun hakem olması hukukla meşgul olması veya daha önce yargı davalarına baktığı için değildi. Araplar İslâm öncesi dönemde aralarında ihtilaf ve anlaşmazlığa sebep olan bir konu olduğunda sorunların çözümü adına rastgele hakem belirlerlerdi. Hz. Peygamber'in yapmış olduğu hakemlik taraflar tarafından beğenilmiş, vermiş olduğu kararlar ilgili kendisine herhangi bir menfi dönüşüm olmamıştır.

Nübüvvet Sonrası Hakemlik Geleneği

Hakemlik Usûlü ve Muhakeme Yapılan Yerler

İslâm öncesi dönemde hakemlik için belirli bir usûl yoktu. Ayrıca bu görevi yerine getirilirken sabit bir yer veya mekân da bulunmamaktaydı. Ancak İslâm'ın gelmesinden sonra kararlar verilirken Kur'an ve Sünnet temel referans kaynağı olmuştur. Kur'an'da yer alan "*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*" ve "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.*" (en-Nisâ, 4/35, 58) ayetleri hakemliğe delalet eden örneklerdendir. İlgili ayetlere bakıldığında birincisinde evlilikle ilgili bir problem olduğunda çözümü için her iki aileden birinin hakemliğine, diğer ayette ise anlaşmazlığa düşülen bir meselede hakemlik müracaat kaynağı olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber ve sahâbiler kararlarını belirlerken alelade usûllere göre değil dinin temellerini esas alarak hakemlik yapmışlardır. Hz. Peygamber döneminde yer alan hakemlik örneklerine bakıldığında hadler ve kısas dışında kalan konularda hakemlik yapıldığı görülmektedir. (Zuhaylî: 1990 VIII/475). Yer konusu İslâm öncesi dönemde olduğu gibi hakemlik yapılmaya müsait her mekân bu iş için uygun görülmüştür.

Hz. Peygamber'e nübüvvet gelmeden önce var olan hakemlik geleneğinde belirli bir sistem ve yöntem yoktu. Resûlullah (s) kendine gelen veya getirilen ihtilaflara çözüm bulmak için son derece titiz davranmaktaydı. O meselenin çözümü için tarafların dinlenmesi, delillerin serdedilmesi ve şahitlerin ifadelerinin önemli olduğunu dile getirmiştir (Hamidullah, 2013: II/928). İslâm geldikten sonra hakemlik yapanlar Kur'an ve sünnete göre irade ortaya koymaktaydılar. İslâm öncesi dönemde belirli bir hukuk kuralı ve adalet sistemi olmadığından dolayı hakemler kendi müktesebatlarına göre hüküm vermekteydi. Ancak İslâm'ın gelmesi ile evrensel ilkeleri kapsayan yasa ve hukuk kuralları devreye girdi. Muhakeme dinî kurallar başta olmak üzere ona aykırı olmayan geleneksel anlayış da devam ettirildi. Hz. Peygamber döneminde de hakemliğin icra edildiği sabit bir mekân yoktu. Cami, pazaryeri, konaklama yeri, bir çadır kısacası herhangi bir yer muhakeme için kullanılmaktaydı (Hamidullah, 2013: II/934).

Hz. Peygamber'in Hakemliği

İslâm öncesi dönemde hukuk ve yargılama geleneğinde hakemlik önemli bir fonksiyonu icra etmekteydi. İnsanlar arasında meydana gelen ihtilaf ve anlaşmazlıklarda hakemler başvuru kaynağıydı. Hakemlik geleneği İslâm geldikten sonra devam etmiş, bazı ihtilafların çözümünde önemli fonksiyonlar

icra etmiştir. Hakem olarak seçilenler rastgele belirlendiği gibi genelde bu alanda nam salan kişiler de tercih edilmekteydi. Hakemler belirli karineler ve delillerin yardımıyla meseleleri ele almış, adaleti temin etme hususunda geleneksel yollarla çözüm üretmeye çalışmışlardı.

Resûlullah (s) Peygamberlik görevi yerine getirirken Akabe görüşmeleri öncesi yapmış olduğu hakemlik dışında Mekke'de hakem olabileceği başka bir pozisyonda olmamıştır. Onun hakemlik yapması veya bu görev için bazı sahâbileri görevlendirmesi Medine döneminde gerçekleşmiştir. Hakemlik kurumsal olarak değil de uygulama alanı olarak Arap toplumunda cari olduğu için Hz. Peygamber tarafından da zaman zaman tercih edilmiş, belirli meselelerin çözümünde müracaat kaynağı olmuştur. Resûlullah (s) bu göreve dikkat etmiş, hakemlik yapanların görev ve sorumluluklarının önemli olduğunu hatırlatarak alelade davranılmaması gereken bir husus olduğunu kesin bir dil ile ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak bir kabile reisi ile yaşamış oldukları diyalog bu hususa örnektir. Resûlullah'ı (s), ziyarete gelen ve kendisine "Ebu'l-Hakem" diye hitap edilen kabile reisini yanına çağırarak, "*Şüphesiz hakem Allah'tır, hüküm vermek ona aittir. Sen neden Ebu'l Hakem künyesini aldın?*" diye sormuştu. Kabile reisi de "*Kavmim bir konuda ihtilafa düşerse bana gelir, ben aralarında hükmederim. Onlar da verdiğim hükümden razı olurlar. Ne güzel! Çocuğun var mı?*" Kabile reisi, "*evet, Şureyh Abdullah ve Müslim*". Hz. Peygamber, "*onlardan büyük olan hangisidir?*" Kabile reisi Şureyh deyince, Hz. Peygamber, "*öyleyse bundan sonra sen, Ebû Şureyh'sin*", demiş ve bu zata duada bulunmuştu (Buharî, 1992: "Cihad" 168; Müslim, 1992: "Cihad", 64; Tirmizî, 1992: "Deâvât", 82).

İnsanlar aralarında vuku bulan ihtilaf için farklı şehir ve yerlere giderek hakemlere müracaat ederlerdi. Bu maksatla Resûlullah (s) Mekke'de iken gelen iki Medinelinin durumu bu hususa örnektir. Hz. Peygamber hakem ihtiyacı için Medine'ye gelen iki kişiyle görüşmüş akabinde ise farklı gelişmeler yaşanmıştır. Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye gitmeden önce Akabe'de bazı Medinelilerle bir araya gelerek görüşmeler gerçekleştirmişti (Urve b. Zubeyr, 1981: 121-125; İbn Hîşâm, ts: II/70-71,73-74,81,84-85; İbn Sa'd,1990: I/167-172). O ilk görüşmesini Es'ad b. Zürâre ile Zekvân b. Abdikays ile yapmıştı. Bu iki zât aralarında oluşan bir ihtilafa çözüm aramak için Mekke'de hakemlik yapan Utbe b. Rebiâ'nın yanına gelmişlerdi. Es'ad b. Zürâre ile Zekvân b. Abdikays, Resûlullah'ı (s) işitince onunla görüşüp Müslüman olarak Medine'ye dönmüşlerdi. Bu sahâbilerin girişimi ile Medine hem Akabe biatları gerçekleşmiş hem de Medine'de Müslümanlık yayılmaya başlamıştı (İbn Sa'd, 1990: III/444-445; İbnü'l Esîr,1996: I/205; es-Semhûdî,1984: I/221-222). Resûlullah'ın (s) yapmış olduğu hakemlik farklı gelişmelere kapı aralamış, Müslümanların yeni belde ve bölgeye hicretine vesile olmuştur.

Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret edince orada yaşayan yahudi ve müşriklerle Medine Vesikası adı altında bir sözleşme yapmıştı. Bu sözleşme ile farklı din ve inanca mensup insanların bir arada huzur ve güven içerisinde yaşamaları ve birbirinin sahip olduğu farklılıklara rağmen aynı toplumda sorunsuz bir şekilde yaşamak temel hedeflerdendi. Bu vesikada yer alan "*Bu yazıda adı geçen kimseler arasında meydana gelmesinden endişe edilen anlaşmazlık ve öldürme vak'alarının Allah'a ve resûlü Muhammed'e arzedilmesi gerekir*" (Hamidullah, 1985: 62; 2013: I/196) şeklinde yer alan kırk ikinci madde Hz. Peygamber'in hakemliğinin kabul edildiğinin en açık göstergesidir. Onun sahip olduğu vasıflar gayri müslimler tarafından hüsnü kabul görmüş, her ne kadar iman hususunda farklı bir

durumda olsalar da muhtemel anlaşmazlıklar için müracaat kaynağı olarak Resûlullah'ın (s) görülmesi önemli bir husustur.

Medine vesikasında ifade edildiği üzere Hz. Peygamber Medine'de hakem olarak kabul edilmişti. Onun sahip olduğu karizmatik yapı Müslümanlar dışındaki diğer din mensupları tarafından da önemsenmekteydi. Yahudi Nadîr ve Kurayza arasında bir cinayet vakası yaşanmıştı. Ancak cinayete kurban giden kişi için ödenecek fidye hususunda anlaşma sağlanamamıştı. Hz. Peygamber aralarında meydana gelen ihtilaf için hakem tayin edildi. Resûlullah (s) olayı taraflardan bütün ayrıntıları ile dinledi. Ancak önceden aralarında gerçekleşen savaşlar nedeniyle galip taraf mağlup olandan her maktul için yarım diyet, mağlup olan ise galip tarafa tam diyet ödeme yapacağı hususunda anlaşmışlardı. Hz. Peygamber tarafları dinledikten sonra Benî Nadîr ile Benî Kurayza arasında geçmişte belirlenen diyet farkını kaldırmış, herkes için eşit olan miktarı tayin etmiştir (İbn Hişâm, ts: II/215; Müslim, 1992: "Fedâil" 51; Hamidullah, 2013: I/588; Ateş,1996: 453).

Hz. Peygamber Medine'de farklı inanca mensup insanlara hakemlik yapmıştır. Bazen yahudilerin kendi aralarındaki sorunlara (İbn Hibban, 1987: 239), bazen de yahudi ile münafıklar arasına yaşananlara hakemlik yapmıştır. Konuya örnek olarak Nisâ Sûresi'nin altmışıncı ayetinin nüzul sebebi bu hususa örnektir.³ Ayetinin nüzûlü ile ilgili şu şekilde bir rivayet yer alır. Bir münafık ile yahudi ihtilaf ettikleri bir konu hakkında Hz. Peygamber'in hakemliğine müracaat etmişlerdi. Münafık, yahudilerin reisi Ka'b b. Eşrefî, yahudi ise Resûlullah'ın (s) hakemliğini istemişti. Yahudi ısrara edince hakem olarak Resûlullah (s) seçildi. Hz. Peygamber kendisine intikal eden meselede münafığı haksız yahudiyi ise haklı buldu. Münafık olan zât, hakkında verilen hükme razı olmayınca Hz. Ömer'e gitmeyi uygun gördü. Hz. Ömer'e gelince o, taraflara neden geldiklerini ve kendinden önce ne yaşadıklarını sordu. Hz. Ömer, Resûlullah'ın (s) verdiği hükme uyulmadığını öğrenince münafığı öldürdü ve hükmünün bu şekilde olduğunu beyan etti. Yaşananlar üzerine yahudi olay yerini terk etmiş, münafığın akrabaları ise Hz. Peygamber'e giderek Hz. Ömer'i şikâyet ettiler. Resûlullah'a (s) Cebrail gelip "*Ömer, faruktur, hakk ile batıl ayırdı*" demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e "*sen faruksun*" şeklinde lakap vermiştir (el-Beyzavi, 1999: III /349-350; İbn Kesir, 2000, IV/145-146; Elmalılı, 1992: III/21-22).

Hz. Peygamber zaman zaman Medine'de Müslümanlar arasında yaşanan meselelere de hakemlik yapmıştır. Medine'de Müslümanlar huzur ve sükûnet içerisinde olsalar da nadiren aralarında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu hususa örnek bahçe sulama meselesi yüzünden yaşananlardır. Hâtıb b. Ebî Beltea hurma bahçesini sulaması nedeniyle Zübeyr b. Avvâm'dan şikâyetçi olmuştu. Bahçe sulamasına konu olan su önce Zübeyr'in hurmalığına uğrar sonra Hâtıb b. Ebî Beltea hurmalığına giderdi. Bir seferinde Zübeyr b. Avvâm bahçesini sularken Hâtıb b. Ebî Beltea dedi ki: "*Suyu bırak bize gelsin*" fakat Zübeyr kendi hurmalığını sulamadan suyu bırakmak istemedi. Çıkan anlaşmazlık üzerine iki taraf Peygamber'in hakemliğine başvurdular. Rasûlullah (s), Zübeyr'e:

³ "Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâğutun önünde muhakemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün saptırmanın yollarını arıyor" en-Nisâ, 4/60.

"Ey Zübeyr, tarlanı sula sonra suyu komşusuna doğru salıver" buyurdu. Hâtıb b. Ebî Beltea öfkeleni ve:

"Halanın oğlu olduğu için mi onu kayırdın? Dedi. Bu saygısızca söz üzerine Rasûlullah'ın (s) rengi değiştii ve şöyle buyurdu:

"Ey Zübeyr bahçeni sula ve suyu bırakma, duvardan aşıncaya kadar salma". Hadisi rivayet eden Abdullah b. Zübeyr Nisâ Sûresi'nin altmış beşinci ayetinin bu olay üzerine indirildiğini ifade etmiştir. (Buhârî, 1992: "Edeb" 72," İ'tisam" 5; en-Nesâî, 1992: "Amelu'1-Yevm ve'I-Leyl", 234; el-Beyzavi, 1999: III/356-357).⁴ Hz. Peygamber karalarında adil olmaya dikkat eder, taraflar arasında gerçekleşen olayları hakkaniyetle çözüme kavuştururdu. Bu örnekte yaşananlara bakıldığın adalete razı olmayan tarafa ders verilmiş, verilen hükme uyulması gerektiği hatırlatılmıştır. Ancak Hâtıb b. Ebî Beltea meseleyi kişiselleştirmiş, Hz. Peygamber'i tarafgirlikle itham etmiş ve yapılan hakemliği beğenmemiştir. Burada şu hususunda açıklanması gerekir. Resûlullah (s) her iki taraftan ortaklaşa hakem olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla sonradan onun hakkında akrabalık mazereti öne sürülerek verilen karar pasifleştirilmeye, itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Hâtıb b. Ebî Beltea tavrı meselenin çözümlüne yönelik olmayınca ona geçici de olsa ceza verilerek kabul etmediği duruma karşı dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber'in hakemliği ile ilgili farklı bir örnek şu şekildedir. Adamın biri selem yoluyla bir ağacın hurmasını sattı. Fakat o yıl o ağaç hiç mahsul vermedi. Satıcı ile müşteri anlaşamayıp Hz. Peygamber'in hakemliğine başvurular. Resûlullah (s) satıcıya:

"Onun parasını nasıl helal sayarsın, parayı geri ver" dedi. Sonra şunu söyledi:

"Hurma üzerinde akit yapılacak hale gelinceye kadar onu selem yoluyla satmayın" (Buhârî, 1992: "Selem", 2; İbn Mâce, ts: "Ticârât"). Yapılan hakemlik ile anlaşmazlık giderilmiş, mağduriyet çözülmüştür. Hz. Peygamber'in hakemliğinin her iki kesimin tarafından kabul edilmesi ve çözüme kavuşturulması hakemlik hususunda ittifak edilen kimsenin seçiminde önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Hz. Peygamber'in hakemliğine başvuru başka bir örnek ise boşanma ile ilgilidir. Bir hanım sahâbî eşinden gördüğü şiddet nedeniyle ondan ayrılmak istemiş, yaşadıkları olumsuzlukların giderilmesi için Resûlullah'ı (s) hakem olarak tercih etmiştir. Ensardan Sehl bt. Habîbe, evli olduğu Sâbit b. Kays'tan gördüğü şiddet dolayısıyla, eşine karşı nefret oluştuğunu ve kendi rızası ile ayrılmak istediğini Hz. Peygamber'e iletmiştir. Hz. Peygamber iki tarafı da dinledikten sonra Sâbit'in Habîbe'ye verdiği bahçeyi geri vermesi şartıyla bu evliliğin bitirilebileceğini yönünde hakemlik yapmıştır (İbn Sa'd, 1990: VIII/327; Ebû Dâvûd, 1992: "Talâk",18; en-Nesâî, "Talak", 34). Hz. Peygamber aile olmanın ve aile kalmanın önemini defaatle dile getirmiştir. O evliliklerin bozulmasına değil aile hayatının devamı için tavsiyelerde bulunmuştur. Burada şiddete maruz kalan hanım sahâbî yaşadıkları menfiliklerden kurtulmak için Hz.

⁴ "Hayır hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda sen Peygamber'i hakem yapmadıkça ve sonra senin kararına kalplerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle uymadıkça gerçekten inanmış olmazlar" en-Nisâ 4/65.

Peygamber'e baş vurmuş, yaşadıklarını anlatmış, eşinden ayrılma talebini Resûlullah'a (s) iletmiştir. Hanım sahâbînin yaşamış olduğu şiddete karşı duyarsız kalınmamış, ona karşı yapılanlar hakemlik geleneği ile çözüme kavuşmuştur.

Hz. Peygamber'in Hakem Olarak Görevlendirdiği Sahâbîler

Hz. Peygamber kendisi hakemlik yaptığı gibi bazen de bu görevi değişik sahâbîlere vermiştir. Resûlullah (s) zaman zaman sahâbîler arasında farklı vazifeler vermek suretiyle onların tecrübe, liyakat ve kabiliyetlerinden istifade etmiştir. Sahâbîler almış oldukları sorumluluğu hakkıyla yerine getirmişler kendilerine olan güveni boşa çıkarmamışlardır.

Hz. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği sahâbîlerden biri Sa'd b. Muâz'dır. Yahudi Benî Kurayza, Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde yapılan Medine sözleşmesinde yer alan bir kabileydi. Medine sözleşmesine göre şehrin savunması söz konusu olduğunda ortaklaşa hareket edilecek, düşmana yardım edilmeyecekti (Hamidullah, 1985: 61-62. (25,30,31, 47. mad). Ancak Benî Kurayza daha önceden Medine'den sürgün edilen Benî Nadîr'in Kureyş ile yapmış olduğu gizli ittifakın içinde yer alarak düşmanla iş birliği içerisinde olmuş ve yapılan anlaşmayı ihlal etmişti. Hendek Gazvesi sonrası ihanetleri nedeniyle muhasara edildiler. Kendilerine yapılan Müslümanlık teklifini kabul etmediler. On beş veya yirmi beş günlük kuşatmanın ardından müttefikleri olan Evs kabilesinden Sa'd b. Muâz'ın hakemliğine razı oldular. Evs kabilesi daha önce Hazrecî Abdullah b. Übey'in ittifakı olan Benî Kaynuka hakkındaki görüşmesini öne sürerek müttefik oldukları Benî Kurayza ile ilgili olarak - yahudilerin de onlardan yardım talebi üzerine Hz. Peygamber'den bağışlama dilediler. Resûlullah (s) onların görüşlerini dinledikten sonra Evs'ten birinin bu mesele de hakem olmasını talep etti. Evs kabilesi yapılan öneriyi kabul etti. Bu gelişmelerin ardından Hz. Peygamber Sa'd b. Muâz'ı hakem olarak belirledi. Evsliler Hendek Gazvesi'nde yaralan Sa'd b. Muâz tedavi olduğu çadırda ziyaret ederek ittifak kurmuş oldukları Benî Kurayza ile ilgili hakemliği hususunda etkilemeye çalışıp daha önce aralarında geçen bazı meseleleri anlattılar. Kendisine hakemlik tevdi edilen Sa'd, taraflara Hz. Peygamber, Evsliler ve Benî Kuryaza'ya vereceği karara uyup uymayacaklarını sordu. Taraflar "evet" diye karşılık verdiler. Sa'd b. Muâz taraflardan güvence alınca ergenlik çağına giren erkelerin öldürülmesi, malların Müslümanlar arasında dağıtılması, çocuk ve kadınların esir edilmesine hükmetti. Onun vermiş olduğu karar üzerine Hz. Peygamber, "*Sen Yüce Allah'ın göklerdeki hükmü üstüne karar verdin*" diyerek memnuniyetini dile getirdi. Ayrıca Sa'd b. Muâz'ın kararı Tevrat'a da uygundu (İbn Hişâm, ts: III/249-252; Vâkıdî, 1984: II/511-512; Taberî, 1968: II/581-593; Köksal: 2010: I/145-149; Hamidullah, 2013: I/587-588, II/832). Resûlullah (s) tarafların kabul ettiği bir kimse olan Sa'd b. Muâz'a güvenmiş onun sahip olduğu liyakat ve ehliyete değer vermiş, meselenin çözümü için karşılıklı rızanın önemli olduğunu göstermiştir. Burada ayrıca hem Müslüman hem de yahudilerin üzerinde ittifak ettikleri bir kimse hakem olmuş, karar öncesi her iki kesim tarafından tercih edilmiştir. Sahâbînin kararı Hz. Paygamber tarafından memnuniyetle karşılandığı gibi anlaşmanın diğer tarafı olan yahudilerin kutsal kitaplarına göre de uygun bir karar olmuştur.

Hz. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği kişilerden biri Sâbire b. Amr'dır. Bu zât sahip olduğu olumlu vasıfları nedeniyle hakem olarak müracaat edilen bir kimse olmuştur. Hz. Peygamber 9/630

yılında Huzâa kabilesine vergi toplamak maksadıyla bir memur gönderdi. Memur mezkûr kabileye giderken yolu üzerinde Benî Temîm'in bir kolu olan ancak henüz Müslüman olmayan Benî Anber'den vergi talebinde bulundu. Memurun talebi üzerine kargaşa yaşandı. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî komutasında elli kişilik bir seriyyeyi bölgeye gönderdi. Uyeyne on bir kadın, on bir erkek ve otuz kadar çocuğu esir alıp Medine'ye döndü. Bu olayın ardından Temîmîler yetmiş veya seksen kişiden oluşan bir heyeti Hz. Peygamberle görüşmek için yolladılar. Gelen heyet içerisinde Akra' b. Hâbis, Utârid b. Hâcib, Zibrikân b. Bedr, Kays b. Asım, Kays b. Hâris, Nuaym b. Sa'd, Riyâh b. Hâris ve Amr b. Ehtem yer almaktaydı. Resûlullah (s) ile görüşmek istediler ancak tavırları bedevilere ait kaba bir şekildeydi. Hz. Peygamber kendileri ile görüştü. Onlar esirlerin serbest bırakılmasını istediler. Resûlullah (s) gelen heyette olan Sâbire b. Amr'ın hakemliğine başvurmayı teklif edip onun vereceği kararı kabul edeceğini söyledi. Sâbire b. Amr, ele geçen esirlerin yarısının fidyesiz, diğer yarısının ise fidyelerinin ödenmesi ile serbest bırakılmaları yönünde hüküm verdi (İbn Sa'd, 1990: I/223-224; Diyarbekrî, ts: II/118-119; Makrizî, 1999: II/41-42; Hamidullah, 2013: I/391-392). Hakem kararı kabul edilerek verilen hüküm doğrultusunda adım atılmıştır.

Hz. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği sahâbîlerden bir diğeri ise Hz. Ebû Bekir'dir. Resûlullah (s) hakemliğe konu olan olayda diğer tarafta olan Hz. Aişe'nin tercihine uymuş, onun uygun gördüğü kişiyi hakem olarak kabul etmiştir. Veda haccı esnasında Hz. Peygamber ile eşi Hz. Aişe arasında bir ihtilaf ortaya çıktı. Resûlullah (s) eşi Hz. Aişe'nin iznini almadan bir tasarrufta bulundu. Vedâ haccında Hz. Aişe'ye ait devenin yükü az, Hz. Safiyye'nin devesinin ise yükü ağırdı. O, yolculuğu yavaşlattığı için Hz. Safiyye'nin devesinden bir miktar yükü Hz. Aişe'nin devesine nakletti. Ancak yapılanlara Hz. Aişe karşı çıktı. Yaşananların ardından Hz. Peygamber sahâbîden birinin kendi aralarında hakemlik yapmasına karar verdi. Hakem tercihinde bulunurken eşi Hz. Aişe'nin kanaatini sordu. Resûlullah (s) hakem olarak önce Ebû Ubeyde'yi önerdi. Hz. Aişe "lehim karar vermez" diye kabul etmedi. İkinci olarak Hz. Ömer'i önerdi. Onu da kabul etmedi. Son olarak babası Hz. Ebû Bekir'i teklif etti. Hz. Aişe son teklifi kabul etti. Hakemliği kabul eden Hz. Ebû Bekir tarafları dinledi. Hz. Aişe kendisinin haklı olduğu yönündeki tavrını sürdürdü. Babası kızının hırçın tavrını beğenmeyerek ona tokat attı. Tokat neticesinde Hz. Aişe'nin burnu kanadı. Yaşanan hadise üzerine Hz. Peygamber müdahil oldu ve asla böyle bir şey dilemediğini kesin bir dille ifade etti. Sonra kalkıp elleri ile eşinin kanayan yüzünü sildi (Dımaşkî, 1997: X9/212, XII/67-68; Hamidullah, 2013: II/922-923). Resûlullah (s) karşılaşmış olduğu bir meseleyi geleneksel hakem yöntemi ile çözmeye çalışmış, hakeme gidilmeden önce üzerinde ittifak edilen birinin belirlenmesi hususunda titizlik göstermiştir. Muhakemenin sıhhatli olabilmesi için hakem olarak belirlenen kişi üzerinde anlaşılması önemlidir. Hakem belirlendikten sonra sürecin akamete uğramaması için hakemlerin fevri ve duygusal davranmaması gerekmektedir. Hz. Peygamber muhakeme esnasında yaşanan tatsızlığa müdahale etmiş daha fazlasına müsaade etmemiştir.

Hz. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği bir diğer sahâbî ise Amr b. el-Âs'tır. İki kişi arasında bir meseleden dolayı anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Resûlullah (s) husumetin çözümü için Amr b. el-Âs'ı hakem olarak görevlendirdi. Vazifelenirilen Amr b. el-Âs ilk başta Hz. Peygamber'den çekindiği için görevi kabul etmek istemedi. Ancak Resûlullah'ın (s) ısrarı üzerine hakemliği kabul etti. Hakemliği

kabul eden Amr b. el-Âs neye göre hükmedeceğini sorunca, Hz. Peygamber “Aralarında hükmeder ve isabetli hüküm verirsen senin için on sevap vardır. İctihat eder ve hata edersen bir sevap elde edersin” şeklinde cevap verdi (Buhârî, 1992: “İ’tisâm” 21; Müslim, “Akdiye” 15). Hz. Peygamber hakem olma hususunda çekinen sahâbîyi cesaretlendirmiştir. Resûlullah’tan (s) gerekli desteği alan sahâbî kendisinden talep edilen hakemliği yerine getirmiştir.

Hz. Peygamber, değişik zamanlarda farklı sahâbîleri hakemlik yapmaları için görevlendirmiştir. Hakem olarak görevlendirilen sahâbîlerin bazıları şunlardır: Ukbe b. Âmir, Ali b. Ebû Talib, Muâz b. Cebel, Ma’kûl b. Yesâr, Ebû Musa el-Eş’arî’yi hakem olarak görevlendirmiştir (Serahsî, 1989: XVI/60; Bilmen, ts: VIII/210; Atar, 202: 54). Hz. Peygamber sahâbîlerin sahip olduğu yetenek, kabiliyet ve liyakâtlarını değerlendirmiş, onlara hakemlik görevi vermiştir. Mezkûr sahâbîler hakemlik görevlerini hakkıyla yerine getirdikleri için vermiş oldukları veya uygulamış oldukları usûl bir eleştiri kaynağı olmamıştır.

Sonuç

İslâm öncesi dönemde insanlar arasında farklı nedenlerden dolayı hukuksuzluklar yaşanmaktaydı. Yaşanan ihtilafların çözümü için çareler aranmış, kesin olmazsa bazı bile usûllerle meseleler halledilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde merkezi otorite ve cari olan bir hukuk sisteminin olmaması kabile ve toplulukları alternatif çözümlere sevk etmiştir. Hukukî meseleler yaygınlaşınca hakemlik geleneği oluşturulmuş ve yaşanan sorunların çözümüne yönelik çareler aranmıştır. Hakemlik geleneği sayesinde birçok ihtilaf halledilmiştir. Ancak hakemlerin belirlenmesi ve uyacağı kurallar hususunda bir birliktelik oluşmamıştır. Hakem seçilirken de bir standart olmayıp bu görev için rastgele kimseler tercih edilmiştir.

Hakemlerin belirlenmesinde her ne kadar bir standart yoksa da bu görev için olumlu vasıfları barındıranlar, halk tarafında iyi hasletlerle tanınan, güvenilir, dürüst, önde gelen, toplumda belirli bir saygınlığı olanlar tercih edilmiştir. Câhiliye döneminde duruma göre kadınlar da hakemlik için müracaat kaynağı olmuştur. Hakemler görevlerini yaparken sabit bir yerleri olmamış, hakemlik yapmaya uygun ne kadar yer varsa bu mekânlarda görevlerini icra etmişlerdir.

Hz. Peygamber yaşamış olduğu toplumda İslâm’a aykırı olmayan uygulama ve gelenekleri sürdürmüştür. Malum olduğu üzere İslâm Câhiliye’de yer alan menfi uygulamaları reddetmiş onların yerine yeni hükümler inşa etmiştir. Ancak hakemlik gibi İslâm’ın hükümlerine aykırı olmayan adetleri benimseyip devam ettirmiştir. O, hem nübüvvet öncesi dönemde hem de nübüvvet sonrası dönemde hakemlik yapmak suretiyle bu uygulamayı bizatihi olarak tecrübe etmiştir. Onun hakem olarak belirlenmesinde bu sistemin bir parçası olan tarafların mutabakatı önemli bir adım olmuştur. Hz. Peygamber kararlarını verirken İslâm öncesi dönemde olduğu gibi geleneksel yöntemlere göre değil Kur’an ve sünnete uygun olmasına dikkat etmiştir.

Resûlullah (s) da nübüvveti boyunca hukuka taalluk etmeyen bazı ihtilaf ve anlaşmazlıklarda hakemliğe müracaat etmiş, taraflarında tercihi ile meseleleri çözmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber yalnızca Müslümanlar arasında değil Müslüman olmayanların da anlaşmazlıkları çözümü hususunda hakemlik

yapmıştır. Hz. Peygamber, hakem olarak zaman zaman bazı sahâbîleri görevlendirmiştir. Onun bu şekilde tasarrufta bulunmasında sahâbîlerin sahip olduğu ehliyet ve liyakat önemli bir unsur olmuştur. Zira sahâbîler hakemlikleri esnasında sorumlulukları yerine getirdikleri için kararları nedeniyle herhangi bir eleştiriye mahal vermemişlerdir. Hakemlik geleneği İslâm öncesi dönemde olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde devam etmiş, bazı hukukî ihtilaf ve anlaşmazlıkların çözümünde önemli görevler icra ederek sonraki dönemlere tevarüs etmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Câhiliye'den İslâm'a Hakemlik Geleneği" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. "Hakem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/171-173. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 10 Cilt. 2. Basım. Beyrut, 1993.
- Alusî, Ebü'l-Meali Cemaleddin Mahmûd Şükri b. Abdullah b. Mahmûd. *Bulugül-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, tsh. Muhammed Behcet el-Eseri, 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Arslan, Adem. "İslâm Öncesi Cahiliye Döneminde Muhakeme Hukuku", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/47 (Aralık 2016), 1020-1033.
- Atar, Fahrettin. *İslâm'da Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara: DİB Yayınları 2020.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ateş, Ali Osman. "Kusay b. Kilâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/460-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ayyıldız, Esat. *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2020.
- Avcı, Casim, Şentürk, Recep. "Kabile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Azizova, Elnure. "Ukâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/61-62. İstanbul, TDV Yayınları, 2012.
- Bakkal, Ali. "İslam Öncesi Cahiliyye Çağı Hukuku", Yayınlanmamış Çalışma yy., ts.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Cabir. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli, 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l- Fikr, 1997.
- el-Beyzavi, Muhyiddin Mehmed Kocevi Şeyhzade. *Hâşiyetu şeyhzade ala tefsiri'l-Kadi el-Beyzavi = Hâşiyetü ala tefsiri'l-Kadi el-Beyzavi*, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin, 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslamiyye ve istilahatı fıkhiyye kamusu*, 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha : Sahihül-Buhari*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 2 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.

- Çağatay, Neşet. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Dayf, Şevki. *Tarihü'l-edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-cahili*, 24. Baskı. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts,
- Dımaşkî, Muhammed b. Salih. *Sübülü'l-hudâ ve'r-reşâd fî sîret-i hayri'l-ibâd*, thk. Mustafa Abdülvahid v. dğr. 12 Cilt. Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Mısıryye, 1997.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslâm Öncesi Kültür (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi)*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Tarihü'l-hamis fî ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu Şa'ban, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sünenu Ebî Dâvûd*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, 3. Basım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Hitti, Philip K. *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, 4 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Hamidullah, Muhammed. *Mecmuatü'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevi ve'l-hilafe*, 5. Basım. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1985.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 2 Cilt. Ankara: İmaj İç ve Dış ticaret A.Ş. 2013.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Mustafa Abdülkadir Ata. 18 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1992.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî. *el-İştikak*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1958.
- İbnü'l Esîr, Ebû'l-Hasan İzzuddin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz v. dğr., 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bağdadi. *Kitabü'l-muhabber*, tsh. Ilse Lichtenstadter, Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbarü'l-hulefa*. thk. Hafız Seyyid Azizbek, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ v. dğr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk. *Sîret-i İbn İshâk*, thk. Ahmed Ferid Mecdî, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed v. dğr. 15 Cilt. Kahire: Muessesetu'l-Kurtuba, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâr. *Lisânü'l-Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed es-Sâdik el- Ubeydî, 15 Cilt. 2. Basım. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, 9 Cilt. 3. Basım. İstanbul: Işık Yayınları, 2010.
- Kur'ân-Kerîm Meâli*, çev. Ali Özek v. dğr. 7. Basım. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Zemzem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/242-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Makrizî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir. *İmtaü'l-esmâ' bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-metâ'*, tahkik ve talik: Muhammed Abdülhamid en-Nemisi, 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mütercim Asım Efendi. *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît kâmûsu'l-muhît tercümesi*, yay haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sünenü'n-Nesâî*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 8 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.
- Öğüt, Salim. "Hacerülesved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14/433-435. İstanbul, TDV Yayınları, 1996.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevi-Haşimi ilişkileri: İslam Öncesinden Abbasilere Kadar*, 4. Basım. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- es-Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *Vefai'l-vefa bi-ahbari dari'l-Mustafa*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, 4 Cilt. 4. Basım. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Mebisât*, 31 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1989.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tarihu'r-rusul ve'l-mülük*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. 2. Basım. Mısır: Dârü'l-Mearif, 1968.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sünenü't-Tirmizi*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 8 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.
- Turhan, Abdullah. *Câhiliye'de Yönetim*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Urve b. Zubejr. *Meğâzî Rasûlillah*, thk. Dr. Muhammed Mustafa el- A'zamî, Riyad: Mektebetü'l-Terbiyeti'l-Arabi, 1981.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Kitabu'l-meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1984.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Nedir*, çev. Elif Rıza, 2. Basım. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1993.
- Ya'kubî, İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer. *Tarihü'l-Ya'kubî*, thk. Abdülemir Mehna, 2 Cilt. Beyrut: Şirketü'l-A'lami li'l-Metbuat, 2010.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. İsmail Karaçam v. dğr. İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.
- Yıldırım, Mustafa. "Tahkîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39/411-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zuhayli, Veybe. *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe v. dğr. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.

Extended Abstract

Human is a social entity. Therefore, they have different needs and expectations. Human beings are in a state of incompatibility sometimes with themselves and sometimes with their environment. To get out of this situation, an authority, ethical or legal norm may limit it. If a person does not limit himself, he can take on a structure that can harm his environment. In order for people to be compatible both with themselves and with their environment, legal norms have been created and applied. When evaluated in terms of legal norms in the pre-Islamic period, it was a weak and inadequate time period. In this period, there was no official or official institution that restrained or supervised the people. Traditionally, a solution mechanism has been created for problems and conflicts that occur when there is no structure that controls people's relations with each other. Thanks to this structure, a system has been put forward, even if it is not binding as a result. Thanks to this system, some of the disagreements, conflicts were tried to be resolved. This structure was created as arbitration. When the arbitrator was applied, he would listen to the parties and seek a solution to the issue. Before the person to be the Arbitrator was determined, there had to be a positive public impression about that person. In addition, it was a matter of particular importance that he was fair, honest, reliable, reputable and prominent in the society. Gender is not taken into consideration for arbitrating and if there is no meaningful information about him before and this person's arbitrating would be preferred. It was important for both sides to agree on the same person apart from the arbitrator. Arbitrators gave their verdicts not according to a certain legal system, but according to customs formed according to customs and traditions. The places where they judged were mobile and any place that was available to talk was considered suitable for arbitration. While performing this task, the arbitrators wore special clothes from time to time. Sometimes they would go to a high place and explain their decisions there. In the pre-Islamic period, some bazaars and fairs are known as areas where arbitration was popular. The first of these is the Ukaz fair. The opponents, who came together for different reasons at this fair, sought solutions to their problems with arbitral decisions. Arbitrators, who were famous for the decisions they made in the pre-Islamic period, took place and gained fame with their judgments. Due to the lack of a specific legal system in the pre-Islamic period, it prompted people to seek alternative solutions and laid the groundwork for the formation of this structure. When the Arab society came with a new religion, the Prophet rejected the traditional practices that were contrary to Islam and established Islamic practices instead. As it is known, the religion of Islam did not interfere with the positive practices in the previous period but ensured their continuation. Arbitration continued as one of the practices that Islam did not abolish. The Messenger of Allah (pbuh) became an arbitrator in the debates over the replacement of Hacerülesved who was famous in the pre-prophecy period and resolved the problem of the disagreeing parties with the decision he made. His decision has been talked about for years, and his judgment has been appreciated by everyone. Meanwhile, The Prophet was chosen randomly for this issue. After the advent of Islam, the disagreements and conflicts between people continued, and arbitration became an alternative for a solution. The Messenger of Allah (pbuh) first helped those who came from Medina to Mecca for arbitration before the Aqaba pledges and later on, when he arrived in Medina, he acted as an arbitrator for Muslims and non-Muslims in particular. He acted as a arbitrator for those who came to him for various issues and showed an exemplary approach to solving problems. Before the advent of Islam, the Qur'an and Sunnah were the main references in the fields to be arbitrated, unlike certain laws that arbitrators could follow. Both the Prophet and the companions gave their judgments based on the basic sources of Islam in the fields they acted as arbitrators. There is no special place or area for arbitration, and proceedings have been carried out in suitable places, especially mosques and masjids, where the defendants can listen to each other. The Messenger of Allah (pbuh) appointed different companions as arbitrators from time to time. While performing this assignment, he paid attention to their qualifications and merits. The companions who took charge acted with awareness of the responsibility they had taken, and they could not be subjected to any criticism because of the decisions they made.

The Prophet occasionally applied to the arbitration tradition in the pre-Islamic period, and the companions who came after him continued this tradition.